

Fanika Krajnc-Vrečko

dr. znanosti, višja bibliotekarka, vodja Teološke knjižnice Maribor v pokoju
e-naslov: fanika.vrecko@guest.arnes.si

VLOGA KATOLIŠKIH DUHOVNIKOV PRI UTRJEVANJU NARODNE ZAVESTI S PISANO BESEDO: ŠIRJENJE IN IZDAJANJE SLOVENSКИH KNJIG IN PERIODIKE MED PREKMURCI DO PRIKLJUČITVE PREKMURJA K MATIČNI DOMOVINI

UVOD

Katoliški duhovniki in drugi intelektualci so imeli pomembno vlogo med prebivalstvom Slovenske krajine ali Prekmurja v prebujanju in utrjevanju narodne zavesti, kar je usodno vplivalo na njihovo odločitev za priključitev te pokrajine k matični domovini leta 1919. Utrjevanje narodne zavesti je bilo mogoče ob uporabi narodnega jezika, sprva govorjene besede, nato pisane in končno tiskane besede. Danes tudi že uradna stroka govori o prekmurskem knjižnem jeziku, ki se je izpričano razvijal preko tiskane besede, v preteklosti pa so raziskovalci prekmurskega slovstva, med njimi Vilko Novak, večkrat zapisali, da predstavlja prekmursko slovstvo »dokaze naše ustvarjalnosti in zavednosti v preteklih stoletjih«.¹ Čeprav je tematika, napovedana v naslovu, doslej objavljena v mnogih raziskavah, bomo v nadaljevanju skušali opozoriti na najpomembnejše in strniti njihove izsledke v treh ključnih vidikih utrjevanja slovenske narodne zavesti med Prekmurci v petdesetih letih pred priključitvijo k matični domovini, in to širjenje slovenskih knjig Mohorjeve družbe in Slovenske matice; izdajanje knjig in periodičnih tiskov v prekmurskem narečju ter prispevek prekmurskih duhovnikov na področju priprave cerkvenih pesmi, pesmaric in molitvenikov. Omejili se bomo na dejavnost katoliških duhovnikov in laičnih katoličanov.

¹ Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976, str. 5.

1 STIK PREKMURCEV Z MATIČNIM NARODOM PREKO SLOVENSКИH KNJIG IN ČASOPISOV

V drugi polovici 19. stoletja so na Slovenskem izhajala pomembna književna dela, ki so našla pot tudi med ogrske Slovence in jih spodbujala k branju v slovenskem jeziku, kar je med njimi utrjevalo zavest pripadnosti slovenstvu onstran Mure. Poleg nekaterih direktnih pisnih dokazov moremo sklepati, da so v Prekmurju poznali dela slovenskih avtorjev. Za poznavanje katoliškega okolja je pomembno, da so vsaj že leta 1846 poznali dela Antona Martina Slomška. Eden prvih pomembnejših prekmurskih avtorjev Jožef Košič je namreč v svojem delu *Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov i Rabov* nekatera poglavja prevzel iz Slomškove knjige *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (1842) ter jih deloma samostojno priredil, včasih pa je Slomškove odstavke dobesedno prevedel v prekmurščino.² O stiku ogrskih Slovencev z matičnim narodom pričajo tudi zapisi o prejemnikih v Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, in to ponovno že leta 1846 ter v naslednjih letih, ko je kot prejemnik *Novic* naveden Jožef Košič, fajmošter v Zgornjim Cemingi (Seniku).³ *Novice* pozneje poročajo tudi o izdajanju slovenskih knjig ter o številu prebivalcev – Slovencev na Ogrskem, ki jih je po tem podatku leta 1857 bilo 44862.⁴

Ustanovitev Slovenske matice leta 1863 je ponudila priložnost, da so tudi ogrski Slovenci že na samem začetku sodelovali v tej pomembni kulturni ustanovi, saj so bili navedeni med »udi«, ki so naročali njene knjige ali bili poverjeniki. Prvi člani Slovenske matice so bili župnik Marko Žižek, kaplan Štefan Zemljič in učitelj Janko Murkovič, vsi iz Belotincev (Beltincev), ter župnik Marko Kovačič iz Črenšovcev.⁵ Pozneje med udi Matice redno srečamo tudi Prekmurce. Knjige Slovenske matice so torej po letu 1866 med prekmurskimi duhovniki in učitelji ponujale priložnost za tesen stik z osrednjim knjižnim jezikom in matičnim narodom.

Posebno vlogo pri utrjevanju narodne zavesti so med ogrskimi Slovenci imele knjige Mohorjeve družbe. Samostojno raziskavo na to temo je že leta 1937 opravil Ivan Škafar,⁶ ki je tudi sicer najpomembnejši raziskovalec prekmurskih tiskov, saj je pripravil celotno njihovo bibliografijo,⁷ brez katere nadaljnje raziskovanje ni več mogoče. Izjemen pomen Mohorjeve družbe sta že pred

² Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti*, Celje 1935, str. 18.

³ Miroslav Kokolj, *Prekmurje in Prekmurci v slovenskem periodičnem tisku*, Murska Sobota 1957, str. 43.

⁴ *Kmetijske in rokodelske novice* št. 18, 4. marec 1857, str. 70.

⁵ Imenik Matičnih udov do avgusta 1866, v: *Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867*, Ljubljani 1866, str. 37.

⁶ Ivan Škafar, *Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina*, Celje 1937 (dalje: Škafar, *Družba sv. Mohorja*).

⁷ Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*, (Biblioteka 6), Ljubljana 1978 (dalje: Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*).

Škafarjevim poročilom izpostavila Vilko Novak⁸ in Matija Slavič,⁹ o njej pa so poročali tudi v *Ljubljanskem zvonu* leta 1901. V koledarjih Mohorjeve družbe lahko preberemo imena naročnikov iz vseh družbenih slojev, v veliki meri tudi kmetov. V novejšem času je o vplivu Mohorjevih knjig na prebivalstvo Slovenske krajine v Ivanocyjevem času poročal Stanislav Zver.¹⁰ Vsi avtorji so si edini, da so knjige Mohorjeve družbe neposredno vplivale na najširši krog prebivalcev, ne le na izobražence.

V času najhujše madžarizacije, ko je leta 1879 ministrstvo v Budimpešti izdalo odlok o obveznem poučevanju madžarščine na nemadžarskih šolah, so se Madžari borili proti vsaki obliki rabe slovenskega jezika v cerkvi, šoli in knjigi. Zato je v tem času Mohorjeva knjiga, kot je zapisal Ivan Škafar, »neposredno vplivala na ljudstvo samo kot tako. Vsaka knjiga je bila kakor nevidna nit, ki je vezala prekmurskega bralca z osrednjim narodnim jedrom ... V 52 letih pred prevratom je prišlo v Slovensko krajino do 50.000 Mohorjevih knjig. Z njo so prekmurski Slovenci prvič začeli v večji meri dobivati isto duševno hrano kakor štajerski, kranjski, koroški in primorski Slovenci. Družba sv. Mohorja je bila tista, ki je s svojo knjigo tako, prvič v naši zgodovini, duhovno zedinila vse Slovence in včlenila v to slovensko skupnost tudi prekmurske Slovence.«¹¹

Mohorjeva družba je imela svoje poverjenike med nekaterimi pomembnimi prekmurskimi duhovniki po župnijah, kjer je bilo v večini katoliško prebivalstvo. Prganjanje duhovnikov, predvsem Franca Ivanocyja, in nekaterih učiteljev, ki so jim zaradi širjenja slovenskih knjig madžarske oblasti očitale panslavizem ter rušenje madžarske države, kaže na izjemen pomen tega dela za utrjevanje slovenske narodne zavesti ter v boju za pravice prekmurskih Slovencev na verskem, narodnem, socialnem in prosvetnem področju. Ker je razširjenost Mohorjevih knjig v Slovenski krajini že predstavljena v omenjenih raziskavah, naj omenimo le prve naročnike. Podobno kot knjige Slovenske matice so tudi mohorjevke leta 1868 prvi prejemale beltinski kaplan Štefan Zemljič, župnik Marko Žižek in Jožef Borovnjak na Cankovi. Ti duhovniki so imeli žive stike s sosednjimi štajerskimi duhovniki, ki so čutili, kako pomembna je slovenska knjiga za zatiranje rojake na Ogrskem. O tej zavesti priča državnozborski govor dr. Antona Korošca na Dunaju 16. junija 1910, ko je med drugim dejal: »Bili so časi, ko so naši očetje tihotapili z Madžarske tobak preko Mure. In kar smo takrat mi Štajerski Slovenci pridobili, to vračamo danes v obliki drugih kultur z izobrazbo in duševno kulturo. Vse to pa moramo vršiti skrito, zaprto in v

⁸ Vilko Novak, Kulturni stiki do osvobojenja, v: *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobojenja*, Beltinci 1935, str. 45, 54, 96.

⁹ Matija Slavič, *Prekmurje*, Ljubljana 1921, str. 3, 37.

¹⁰ Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 31–46 (dalje: Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba).

¹¹ Škafar, *Družba sv. Mohorja*, str. 5.

temnih nočeh. Ljudje iz naših prosvetnih organizacij tihotapijo v vrečah knjige v temnih nočeh med prekmurske sonarodnjake, da se le-ti morejo izobraževati in gojiti lastno kulturo.«¹² Vzajemno sodelovanje štajerskih in prekmurskih duhovnikov je potrdilo večstoletno izkušnjo naših prednikov, da je mogoče z vero posredovati in utrjevati tudi jezik in kulturo. Kljub številnim preganjanjem madžarskih oblasti je v dobrih petdesetih letih med duhovnike, učitelje in preprosto kmečko ljudstvo prišlo veliko število slovenskih knjig, za kar so v prvi vrsti zaslužni Žižek in Borovnjak (1868–1892) ter Ivanocy in njegov krog (1803–1919).¹³ Omenjeni ter drugi duhovniki pa niso skrbeli le za posredovanje in razširjanje slovenskih knjig med svojimi rojaki, temveč so tudi sami ustvarjali in s prevodi ali pisanjem nabožne ali posvetne literature gradili prekmursko slovstvo.

2 IZDAJANJE KNJIG IN PERIODIČNIH TISKOV V PREKMURSKEM NAREČJU

Kot smo omenili v uvodu, je izdajanje prekmurskih tiskov že dokaj raziskano in evidentirano v Škafarjevi *Bibliografiji prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Slednja obsega 334 enot, to je 132 naslovov z 71 avtorji ter 11 anonimnih del; zajeta pa so tudi rokopisna dela. Čeprav je velik del evidentiranih izdaj verske narave, avtorji niso ločeni glede na versko pripadnost. V uvodu Vilko Novak piše o značaju in pomenu prekmurskega slovstva ter pojasnjuje dotedanje raziskave. Sam je velik del svojega raziskovalnega dela namenil prav prekmurskemu slovstvu ali književnosti, kot ju imenuje v različnih obdobjih svojega dela. V zgodnji objavi leta 1935 je zapisal: »Dvestoletno književno delo protestantske in katoliške skupine v Slovenski krajini je spričo okoliščin, v katerih je nastajalo, v veliki meri zadoščalo verskim in poučnim potrebam ljudstva. Kljub kulturni zaostalosti, ki jo je vzdrževalo in pospeševalo madžarsko jezikovno območje, podpirala pa verska razdvojenost s cepljenjem tvornih sil in bralcev, je značaj prekmurske knjige najraznovrstnejši. Stremljenje po leposlovnem ustvarjanju se je izrazilo vsaj v prevodih. Velik pa je pomen tega dela v narodnostnem pogledu: soohranjevalo je slovensko besedo, s svojimi izjavami, vsebinskimi in jezikovnimi stiki pa je vezalo Slovence med Muro in Rabo z njihovim narodnim telesom.«¹⁴ Vilko Novak v pregledu prekmurskega slovstva ločuje protestantska in katoliška obdobja, ki so pogojevala značaj tega slovstva tako po vsebini kot po jeziku.¹⁵

¹² Navaja Škafar, *Družba sv. Mohorja*, str. 11.

¹³ Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, str. 33 sl.

¹⁴ Vilko Novak, *Izbor prekmurske književnosti*, Celje 1935, str. 20 (dalje: Novak, *Izbor književnosti*).

¹⁵ »Na začetku in pri evangeličanih ves čas ravensko-gorički govor, pri katoličanih vsaj v 20. stoletju dolinski južni govor.« Glej: Vilko Novak, Značaj in pomen prekmurskega slovstva, v: Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 8.

2.1 Delež katoliških avtorjev v *Bibliografiji prekmurskih tiskov* do prve polovice 19. stoletja

Med začetnike katoliškega prekmurskega slovstva vsekakor spadata Mikloš Küzmič (1738–1804) in Jožef Košič (1788–1867), ki sta dobrih sto let pred viškom katoliškega prekmurskega slovstva že pisala v prekmurskem narečju oziroma knjižnem jeziku in Slovencem na Ogrskem posredovala verske resnice v njim razumljivem jeziku, slednji pa je gojil tudi posvetno književnost. Küzmičeva *Knjiga molitvena*¹⁶ je spremljala prekmurskega človeka od rojstva do groba in tudi v grob. Po pričevanju škofa Smeja in osebnem vedenju avtorice tega prispevka se je ohranilo malo originalnih izvodov številnih ponatisov, ker so ob smrti umrlim dajali ta molitvenik v krsto kot neke vrste duhovno popotnico. Tudi prevod evangelijev Mikloša Küzmiča¹⁷ in njegov abecedarij¹⁸ sta s številnimi ponatisi in priredbami poznejših avtorjev več kot stoletje utrjevala v veri in ozaveščala katoliške Prekmurce. Jožef Košič je med katoliškimi duhovniki Slovenske krajine prvi izdal tudi neverske tiske in tako skrbel za širšo kulturno ozaveščenost v slovenskem jeziku. Že Janko Šlebinger je opozoril na posebnost Košičevega dela, saj je ta v omenjeni knjigi *Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov in Rábov* svojim rojakom razlagal namen in vsebino dobre šole ter jim dajal primerne nasvete in nauke za razne življenjske prilike. Med praktično vsebino je vključil oster polemični članek o Luthru in njegovih naukah z obrambo katoliške vere; gotovo pa je prvi avtor, ki je v slovenskem jeziku predstavil verske razmere v Prekmurju.¹⁹ Delo teh dveh avtorjev je spodbujalo poznejše duhovnike in druge intelektualce, da so v najtežjih časih madžarizacije s pisano besedo spodbujali svoje rojake in v njih utrjevali narodno zavest.

2.2 Prekmurski katoliški pisci v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja

V petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja so književno življenje katoličanov predstavljali le ponatisi starejših del in šele v sedemdesetih letih se pojavijo novi prevodi abecednikov, ki so bili tiskani v gajici; oskrbel jih je štajerski učitelj Janez Murkovič. V tem desetletju je nastopil publicist Imre Agustič (1837–1879), ki je v letih 1875 do 1879 v Budimpešti izdal prvi prekmurski mesečnik z

¹⁶ *Knjiga molitvena v-steroj sze nahajajo rázločne ponizne molitvi, z-dvojim pridavekom: na haszek katolicsánskim krscsenikom*, v Soproni 1783. Faksimile: Klar, Murska Sobota 2013. V Škafarjevi *Bibliografiji prekmurskih tiskov* je navedenih 19 ponatisov tega molitvenika. Prim. Ivan Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 19 (z napačno navedbo številčenja bibliografskih enot (34=33, 44=43, 48=47)).

¹⁷ *Svéti evangeliomi pouleg kalendárioma i réda rimskoga na vse nedelne i svétešnje dni z-občinskoga svétoga pisma ... na stári slovenski jezik obrnjeni ...*, V Soproni 1780; 12 ponatisov. Prim. Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 18.

¹⁸ *Szlovenszki szilabikár, z-steroga sze decza steti more navcsiti, z-nikimi rejsziczami, i szprilo'senim krsztszánszkim návukom navküpe, pod prespan stampanya dani*, V Soproni 1789; 10 ponatisov. Prim. Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, str. 18.

¹⁹ Janko Šlebinger, Košič, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294754/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).

naslovom *Prijátel* in podnaslovom *znanost razšerjüvajoče slovenske novine*. List je prinašal posvetne in splošnoizobraževalne vsebine pa tudi narodne pesmi. Imre Agustič je za šole sestavil *Prirodopis* (1877), katerega jezik vsebuje mnogo oblik iz knjižne slovenščine ter mnogo pisateljevih lastnih tvorb. Vilko Novak meni, da je imena živali nedvomno vzel iz Erjavčevega prevoda *Živalstva* 1864, kar znova kaže na Agustičev stik z osrednjim slovenskim prostorom.²⁰

2.2.1 Jožef Borovnjak (1826–1909)

»Zadnji značilni predstavnik katoliškega knjižnega dela v Slovenski krajini«²¹ v drugi polovici 19. stoletja je bil Jožef Borovnjak (1826–1909), za njim pa je nastopil Ivanocyjev krog, kot ga imenuje škof Jožef Smej. Borovnjak je prirejal nove izdaje Küzmičevih del, sam pa je pripravljala pesmarice, molitvenike in katekizme. V Škafarjevi *Bibliografiji* se po letu 1858 pri 22 bibliografskih enotah pojavi pojasnilo »pripravil, oskrbel, nekoliko priredil, priredil, prevedel, ponatis oskrbel, natis oskrbel Jožef Borovnjak«. ²² Poleg izdanih del so se ohranila tudi nekatera njegova rokopisna dela, ki so bila predstavljena v zborniku *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*.²³ Borovnjak je tudi že objavljala v knjižni slovenščini,²⁴ s čimer je ustvaril pomembno vez med prekmursko slovstveno dejavnostjo v preteklosti ter s približevanjem slovenskemu knjižnemu jeziku in črkopisu to dejavnost usmerjal v prihodnost.²⁵ Njegova izjemna vloga v utrjevanju narodne zavesti se poleg publiciranja kaže predvsem v širjenju slovenskih Mohorjevih in Slomškovih knjig v Slovenski krajini, zgledna pa je bila tudi njegova pastoralna dejavnost, kot rezultat izjemnega sodelovanja med duhovniki in izobraženci treh škofij, in to njegove sombotelske, graške ter lavantinske.²⁶ Tudi ti stiki so v njem utrjevali slovensko narodno zavest, ki jo je s publiciranjem in s svojim pastoralnim delom prenašal na mlajše duhovnike ter na sonarodnjake, kar je zagotovo vplivalo na poznejšo zahtevo po priključitvi k matičnemu narodu.

²⁰ Vilko Novak, *Izbor književnosti*, str. 19.

²¹ Vilko Novak, *Izbor književnosti*, str. 19.

²² Prim. tudi: Franc Kuzmič, *Bibliografija Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 297–301.

²³ Fanika Krajnc-Vrečko, *Rokopisni molitvenik in pesmarica Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 119–132.

²⁴ Prim. Škafar, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, bibl. enota 175.

²⁵ Fanika Krajnc-Vrečko, Borovnjak, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi146617/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).

²⁶ Vinko Škafar, *Borovnjakova pastoralna dejavnost*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 36–44.

2.2.2 Ivanocyjev krog

Franc Ivanocy (1857–1913)

Borovnjakov najpomembnejši učenec je bil Franc Ivanocy. Na rimskem simpoziju leta 1985 so raziskovalci dopolnili dela Vilka Novaka in škofa Jožefa Smeja,²⁷ ki je Ivanocyjevo pastoralno dejavnost in njegov vpliv na življenje ogrskih Slovencev v Slovenski krajini obdelal v doktorski disertaciji. Smejev prevod Ivanocyjeve *Kronike tišinske župnije*²⁸ in objava njegove korespondence²⁹ v času najhujšega preganjanja sta tudi znanstveni javnosti približala Ivanocyjevo publicistično delo, predvsem pa njegovo skrb za širjenje slovenskih knjig, zaradi katere so ga madžarske oblasti hudo preganjale. V omenjeni korespondenci Borovnjak škofu v Sombotelu sporoča seznam slovenskih knjig, ki jih je razširjal skupaj s svojim vernikom Matijo Edšidtom. Od navedenih 22 knjig s priloženega seznama je samo ena prekmurska, vse druge so s Štajerskega, Kranjskega in Koroškega, kar kaže na Ivanocyjevo povezavo s Slovenci zunaj Prekmurja.³⁰ Ko utemeljuje potrebo po knjigah v ljudem razumljivem jeziku, se Ivanocy sklicuje na naravno pravo: »Niti jaz, niti kdo drug nima pravice kratko malo iztrgati ljudstvu iz rok tistih knjig, katerih jezik je najbližji njegovemu in katerih vsebina ni niti proti državi niti proti domovini.«³¹

Kot poroča S. Zver, je »Ivanocyjeva največja dolgoročna naložba v nacionalnem in verskem pogledu ... vzgoja in oblikovanje kroga mladih duhovnikov, ki so potem v prvih dveh desetletjih dvajsetega stoletja vse bolj usmerjali pogled slovenskih Prekmurcev k matici.«³² Ti mladi duhovniki veljajo za njegov krog in to so bili Jožef Klekl st., Ivan Baša, Jožef Klekl ml. ter Jožef Sakovič, ki so vsak po svoje odigrali pomembno vlogo pri izdajanju in širjenju prekmurskih periodičnih tiskov do leta 1919.

Ivan Baša (1875–1931) je sodil v ožji krog sodelavcev Franca Ivanocyja in Jožefa Klekla st., s katerima je ustanovil domačo prekmursko versko periodiko, njegovo pomembno slovstveno delo pa je bil prevod in priredba *Katoličanskega katekizmuša za solare III.–V. razreda*,³³ ki je bil skoraj štirideset let edini prekmurski učbenik, ki se je smel uporabljati v prekmurskih šolah.

²⁷ Jožef Smej, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga* (delni natis), Maribor 1975.

²⁸ Franc Ivanocy, *Kronika tišinske župnije* (prev. Jožef Smej), Tišina 2007.

²⁹ Jožef Smej, Franc Ivanocy leta 1899 zagovarja širjenje in branje slovenskih knjig, v: ZČ 62 (2008), št. 1-2, str. 203–209 (dalje: Smej, Franc Ivanocy leta 1899).

³⁰ Smej, Franc Ivanocy leta 1899, str. 205–208.

³¹ Navaja Stanislav Zver, Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, str. 37.

³² Stanislav Zver, Izvir Borovnjakove narodne zavesti in njen vpliv na Ivanocyja, Bagáryja in Jožefa Klekla st., v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek), Maribor 2008, str. 95.

³³ Izšel v Budimpešti 1909 in 19132.

Jožef Klekl st. (1874–1948) je s svojim bogatim slovstvenim delom najpomembnejši prekmurski avtor na začetku 20. stoletja. Bibliografija njegovih tiskov³⁴ obsega 15 monografskih del in 551 člankov v različnih serijskih ter monografskih publikacijah, izjemna pa je njegova vloga pri ustanavljanju in urejanju periodičnih tiskov. O Kleklovem življenju in delu ter njegovem vplivu na krepitev narodne zavesti v Slovenski krajini je bilo doslej opravljenih več temeljitih raziskav, zato tukaj navedemo le najpomembnejše. Poleg zgodnjih raziskovalcev prekmurskega slovstva je Kleklov simpozij v Rimu (1994) osvetlil njegovo življenje in delo, pa tudi njegovo teološko misel, pastoralno in splošno kulturno, socialno ter politično delovanje v prelomnih časih prekmurske zgodovine.³⁵ Dr. Stanislav Zver se je posvetil raziskovanju virov in v doktorski disertaciji osvetlil slovenstvo Jožefa Klekla v medvojnih dokumentih (1941–1948) v luči predvojnih dogodkov, ter v jubilejnem letu izdal obsežno monografijo s to tematiko.³⁶ Sedanji murskosoboški škof dr. Peter Štumpf je v doktorski disertaciji predstavil Klekla st. kot publicista v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini.³⁷ Vsi raziskovalci so si edini v oceni izjemne Kleklove drže v vlogi narodnega buditelja, njegovi tiski pa so po teh ocenah budili ljubezen do lastnega naroda in kulture.³⁸

2.3 Prekmurski periodični tiski do leta 1919

Med najpomembnejšimi prekmurskimi periodičnimi tiski naj ponovno omenimo prvega, in to Agustičevega *Prijatela* v letih 1875–1878; na začetku 20. stoletja pa »edinstven Kleklov tisk«, ki ga predstavlja najbolj brana in razširjena katoliška periodika, in to: *Kalendar Srca Jezušovoga* (1903–1944), *Marijin list* s prvotnim imenom *Nevtepeno poprijeta Devica Marija*³⁹ (1904–1941) in *Novine* (1913–1941), ki pomenijo zlato obdobje prekmurske periodike, saj je do leta 1919 izšlo šestnajst letnikov *Kalendarja*, vsak povprečno v 4000 izvodih, petnajst letnikov *Marijinega lista* v približno 3500 izvodih ter pet letnikov *Novin*, tudi povprečno 4000 izvodov na leto, skupaj okrog 135 000 izvodov časopisov.⁴⁰ Klekl sam je leta 1941 zapisal, da sta bila povod za izdajanje *Kalendarja*, *Marijinega lista* in *Novin* nasprotovanje madžarske oblasti širjenju oz. naročanju

³⁴ Franc Kuzmič, Bibliografija Jožefa Klekla, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 255–272.

³⁵ *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995.

³⁶ Stanislav Zver, *Tebi, slovenska krajina – ob 100-letnici združitve z matičnim narodom: slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1948) v luči predvojnih dogodkov*, Maribor 2019.

³⁷ Peter Štumpf, *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*, Ljubljana 2006.

³⁸ Stanislav Zver, Pregled Kleklovega življenja in dela, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 31.

³⁹ *Nevtepeno poprijeta Devica Marija zmožna gospá vogrszka. Pobožsen mesecsen liszt. 1904–1914*. Deseti letnik v 3. številki dobi dodatek pred naslovom »*Marijin list*«.

⁴⁰ Marko, Jesenšek, Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo, v: *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, str. 104 (dalje: Jesenšek, Prekmurska publicistika).

slovenskih knjig v Prekmurju in dejstvo, da na začetku 20. stoletja v Prekmurju »večina našega naroda ni razumela knjižne slovenščine«. ⁴¹ O razumevanju knjižne slovenščine pa raziskovalci v novejšem času ugotavljajo, da »so štirje najpomembnejši prekmurski časopisi resnično ves čas iskali pravo mero med jezikovno normo in tradicijo, tj. med ‚novoslovenščino‘ kot skupnim slovenskim knjižnim jezikom in (starim) prekmurskim knjižnim jezikom oz. njegovim (dolгим) prehajanjem v narečne okvire«. ⁴²

Vlogo vseh treh Kleklovih časopisov v narodnobuditeljskem smislu sta na simpoziju v Rimu predstavila Lojze Kozar st. in Lojze Kozar ml. ⁴³ Tukaj na kratko povzemamo nekatere ugotovitve. O vlogi *Marijinega lista* je Lojze Kozar st. zapisal, da je list v preprostem prekmurskem človeku prebudil samozavest, ga dvignil iz anonimnosti in nanj deloval kot notranje prerodenje. »Kar so doslej lahko samo slišali v pridigah, je bilo sedaj natiskano v domačem, razumljivem jeziku in jim je širilo njihovo versko znanje in versko zavest.« Z objavo imen in priimkov mnogih darovalcev je urednik dosegel, da je »nihče ... postal tako rekoč nekdo, nepoznan človek z imenom natisnjen in objavljen«. ⁴⁴

Isti avtor spregovori tudi o pomenu *Novin* za Slovensko krajino, kjer ponovno poudarja vlogo časopisa v smislu krepitve narodne samozvesti v obdobju madžarske države. Tudi *Novine* so poleg jezikovne bližine Prekmurcem prinašale vsebine, ki so ljudi vzgajale, jim prinašale leposlovje v prozi in pesniški obliki, jih učile pametnega kmetovanja, trgovanja in obrti, predvsem pa jim budile upanje na osvoboditev izpod madžarskega zatiranja. ⁴⁵

Kalendar srca Jezušovega so ustanovili Ivanocy, Baša in oba Klekla, urejal pa ga je prvi dve leti Ivanocy, pozneje oba Klekla. Po pričanju urednikov je bil koledar ustanovljen z namenom, da ljudem prinaša duševno hrano in jih odvrta od drugih, slabih koledarjev. Lojze Kozar ml., ki je analiziral vse letnike Koledarja, ugotavlja, da so objave, ki so krepile slovensko narodno zavest, govorile o slovenskem jeziku, o navadah in verovanjih, v vsakem koledarju pa je bil kratek verski prispevek, ki je obravnaval skrivnosti Jezusovega srca. Koledar je bil do leta 1913 natisnjen v madžarskem črkopisu, pozneje pa v gajici. ⁴⁶

Pred letom priključitve Slovenske krajine k matični domovini so prekmurski duhovniki, narodni buditelji, s širjenjem in izdajanjem tiskov v prekmurskem knjižnem jeziku oziroma narečju odigrali ključno vlogo pri utrjevanju

⁴¹ Jožef Klekel, Izročitev, *Kalendar srca Jezusovega*, 1941, str. 31.

⁴² Marko Jesenšek, *Prekmurska publicistika*, str. 104.

⁴³ Lojze Kozar ml., *Kalendar Srca Jezušovega*, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 129–138 (dalje: Lojze Kozar ml., *Kalendar Srca Jezušovega*); Lojze Kozar st., Vpliv Marijinega lista na prekmurskega človeka, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj); str. 107–114; Lojze Kozar st., Pomen *Novin* za Slovensko krajino, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), str. 115–127.

⁴⁴ Lojze Kozar st., Vpliv Marijinega lista, str. 113.

⁴⁵ Lojze Kozar st., *Pomen Novin*, str. 126.

⁴⁶ Lojze Kozar ml., *Kalendar Srca Jezušovega*, str. 135.

narodne zavesti, ki je med ljudmi budila samozavest in zavedanje, da so (enako) vredni pripadniki matičnega naroda.

3 PRISPEVEK PREKMURSKIH KATOLIŠKIH DUHOVNIKOV NA PODROČJU PRIPRAVE CERKVENIH PESMI, PESMARIC IN MOLITVENIKOV

Osnovni liturgični pripomočki za ljudske pobožnosti v maternem jeziku, ki so vernike združevali v oltarnem občestvu in jih spremljali v najintimnejših verskih izkustvih, so bile cerkvene pesmi, pesmarice in molitveniki. Že pri površnem pregledu *Bibliografije prekmurskih tiskov* moremo ugotoviti, da je največji delež bibliografskih enot vezan prav na to tematiko. Iz naslovov samih vedno ne moremo ugotoviti, kdaj gre za evangeličansko oziroma katoliško pesmarico ali molitvenik, ločimo pa jih lahko po avtorjih, prevajalcih in prirediteljih. Izdane pesmi oz. pesmarice so v veliki meri privezane k molitvenikom, prav tako besedila križevega pota; redkeje pa se pojavljajo tudi kot samostojni tiski.

3.1 Prekmurska rokopisna cerkvena pesmarica

Ivan Škafar v svoji *Bibliografiji* posebej navaja seznam prekmurskih rokopisnih pesmaric po različnih hraniliščih. Ta obsega 61 enot, zato je treba omeniti pomen rokopisnih pesmaric do 19. stoletja, iz katerih so črpali avtorji in prireditelji poznejših tiskov. Tudi s prekmursko rokopisno cerkveno pesmarico, ki so jo v začetnem obdobju uporabljali katoliški in evangeličanski verniki v cerkvi in pri domačih pobožnostih,⁴⁷ se je v veliki meri ukvarjal Vilko Novak.⁴⁸ Pri predstavitvi porekla in jezika najstarejših rokopisnih pesmaric ugotavlja, da so pesmi iz le-teh v svoje tiske vključili katoliški avtorji, med njimi prvi Mikloš Küzmič leta 1783 v *Knigo molitveno*, in mnoge so se v številnih ponatisih ohranile skorajda v nespremenjeni obliki vse do leta 1910.⁴⁹ To dokazuje, da so katoliški duhovniki konec 19. in v začetku 20. stoletja tudi na področju cerkvene pesmi gradili na močni tradiciji in izročilu ter v svoje pesmarice in molitvenike vgrajevali pesmi, ki so bile stoletja žive med ljudmi.

3.2 Molitvenik in pesmarica kot del molitvenika ali samostojni tisk

Kniga molitvena sztaro-szlovenska. Najpomembnejša tiskana katoliška cerkvena pesmarica je zagotovo zajeta v prvem katoliškem molitveniku, ki ga je izdal Mikloš Küzmič leta 1783. Kot že omenjeno, je izšel v vsaj 26 ponatisih⁵⁰ in vsak vsebuje tudi dodatek v obliki pesmarice, poznejše izdaje z Borovnjakovimi

⁴⁷ Vilko Novak, Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjanski pesmarici I, v: *Slavistična revija* 43 (1995), št. 3, str. 275.

⁴⁸ Vilko Novak, Prekmurska Martjanska pesmarica, v: *ČZN* 61 (1990), št. 1, 57–82.

⁴⁹ Vilko Novak, Prekmurske rokopisne pesmarice, v: *Jezik in slovstvo* 19 (marec/april 1973/74), str. 217.

⁵⁰ Prim. Prav tam, op. 16.

priredbami pa tudi križev pot. Prva izdaja vsebuje koledar z imeni svetnikov in prekmurskimi imeni mesecev; poleg mašnih molitev še druge molitve, litani-je, prevode premišljevanj o poslednjih rečeh kot »Pridavek I«, ter 31 cerkvenih pesmi kot »Pridavek II«. Do 8. natisa leta 1847 je avtorstvo pripisano M. Küzmiču, deveti natis leta 1853 naj bi že oskrbel Jožef Košič, dvanajsto izdajo leta 1864 pa je pripravil Jožef Borovnjak in dodal 68 pesmi. Štirinajsto izdajo leta 1868 je Borovnjak preimenoval v *Molitvena kniga sztároszlovenska*.⁵¹ Petnajsti natis sicer brez leta izdaje, vendar naj bi izšel leta 1869, ima ponovno ime *Kniga molitvena sztaro-szlovenska*, 16. natisu leta 1877 pa je Borovnjak dopolnil naslov, in to *Kniga molitvena. Bogábojécsim düsam dána. Sztaro-szlovenska*, ki je ohranjen tudi v naslednjih Borovnjakovih izdajah. Leta 1907 je izšla 20. izdaja z naslovom *Molitvena knjiga. Popravljená sztara szlovenska* »*Kniga molitvena*«, domnevni prireditelj pa je Jožef Sakovič. Ta je oskrbel tudi 21. izdajo, ponovno z naslovom *Kniga molitvena bogábojécsim düsam dána. Sztaro-szlovenska*, 1909, in 22. izdajo z naslovom *Molitvena knjiga. Popravljená sztara szlovenska* »*Kniga molitvena*«, 1910. 23. in 24. natis je Sakovič oskrbel leta 1914. 25. natis je izšel leta 1931 v Winterbergu in 26. natis leta 1941 v Budimpešti. Faksimile prve izdaje *Knige molitvene* s spremno besedo škofa Jožefa Smeja je izšel leta 2013 v Murski Soboti. Küzmičevo *Knigo molitveno* je za Košičem od leta 1864 urejal in prirejal Jožef Borovnjak, ki je pesemskemu delu dodal nekaj svojih pesmi, nekaj pa jih je prevzel iz drugih slovenskih pesmaric. Po letu 1904 je *Knjigo* urejal Jožef Sakovič.⁵²

Kniga molitvena je v zgodovini slovenskega tiska gotovo edina, ki je izšla v toliko ponatisih in dopolnjenih izdajah, kar priča o neprecenljivi vlogi tega molitvenika, gotovo pa tudi o čutenju prekmurskih katoličanov skozi 230 let (1783–2013).

Jezus moje poželenje.⁵³ Molitvenik s pesmarico avtorja Aloisa Schlöra je leta 1851 prevedel Jožef Košič, že naslednjo izdajo leta 1852 je priredil Jožef Borovnjak, ki je naslednje leto dopolnil naslov tretje izdaje *Novi Jezus moje po'seiejnye*. Poznejši natisi do dvajsetega, ki je izšel leta 1916 v Chicagu in je še v razvidu Škafarjeve *Bibliografije*, imajo izmenjaje obe verziji naslova. Medtem ko ima prva izdaja 252 strani, so poznejše izdaje razširjene in dopolnjene, tako da ima 20. izdaja že 428 strani. Tudi ta molitvenik je doživel izjemno število ponatisov in čeprav sta oba (tudi *Kniga molitvena*) velik del časa izhajala v istem

⁵¹ *Molitvena kniga sztároszlovenska puna odebránih lepih molitev, litanijah, peszem, vu vszákoj dühovnoj potrebcsiní kath. kerscsenika, i križna pót*, v Radgoni 1868.

⁵² Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976, 79.

⁵³ Jezus moje po'seiejnye. Katolicsanszkas molitvena knjiga z-navcsenyom k verno-pobo'snomsivlejnys. V Kermedini 1850, s šestnajstim ponatisi do 1898.

obdobju in so se nekatere vsebine, med njimi cerkvene pesmi, ponavljale, sta oba dolgo živela med prekmurskimi katoličani.

Krščansko katoličanske cerkvene pesmi⁵⁴ je edina samostojna katoliška cerkvena pesmarica, ki je izšla v času najhujše madžarizacije leta 1893, in pri njeni izdaji je kot prevajalec sodeloval Jožef Borovnjak. Avtor Jožef Pusztai se je v predgovoru zahvalil Borovnjaku (str. 9) za pomoč pri pripravi pesmarice, vendar je v njej objavil tudi madžarske pesmi in v predgovoru grajal štajerske pesmi, ki jih je vključil prav Borovnjak. Ta pesmarica je bila prekmurskim duhovnikom vsiljena in pozneje ni znana nobena nova izdaja, kar kaže na to, da so se duhovniki in verniki zadovoljili s pesmimi v njihovih molitvenikih.

Sveta križna pot,⁵⁵ drobna knjižica na 23 straneh, je prvič izšla leta 1850, domnevni avtor je Jakob Sabar. Pozneje je samostojno izšla v vsaj devetih ponatisih, velikokrat pa je izšla kot del molitvenika *Jezus moje poželenje* in do leta 1910 doživela skupaj 24 natisov.

Dühovna hrana,⁵⁶ molitvenik s pesmarico na 240 straneh, je Jožef Borovnjak prvič priredil okoli leta 1868, nato je izšla vsaj še v treh natisih do leta 1893.

Szveti angel csuvar,⁵⁷ Borovnjakov molitvenik vsebuje tudi 21 pesmi, izšel je v dveh izdajah.

Hodi k oltarskomi svestvi je molitvenik Jožefa Klekla st., izšel je leta 1910 in ponovni natis leta 1923. Namenjen je bil članom bratovščine Srca Jezusovega in Oltarskoga svestva.

Katoliški molitvenik s cerkveno pesmarico predstavlja večji del prekmurskega slovstva v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja. Res je, da gre v veliki meri za ponatise in ponovne izdaje besedil, ki so nastala na začetku 19. stoletja, vendar to dokazuje brezmejno željo prekmurskega človeka, da bi slavil Boga v domačem jeziku. Duhovniki, ki so prirejali molitvenike in izbirali besedila cerkvenih pesmi iz izročila starih prekmurskih pesmaric, so poznali prekmursko dušo in čutili, da se lahko človek v svojih najintimnejših verskih občutjih najbolje razume s svojim Bogom v domači govorici.

SKLEP

Slovenska pisana beseda v knjigi – molitveniku ali pesmarici in pozneje v periodičnih tiskih – je skozi stoletja spremljala prekmurske Slovence v Slovenski krajini. Katoliški duhovniki, ki so skrbeli za izdajanje in širjenje knjig z versko in posvetno vsebino, so odigrali odločilno vlogo pri utrjevanju narodne zavesti,

⁵⁴ Jožef Pusztai, *Kršcsánszko katholigánszke cerkvene peszmi sz potrebnimi molitvami i vnógími vogrszkimi peszmami, za skolnike, katholicsánszko mladézen, ino za vszákoga pobožsnoga krscsenika*, (prev. Jožef Borovnjak), Budapest 1893.

⁵⁵ Jakob Sabar, *Szvéta kri'zna pout ali Bridko terplejnye ino szmrt naszega goszpodna Jezusa Krisztusa na ponizno premislávanye ino pobo'snoszt za katolicsánszke kerscsenike*, V Grádzi 1850, nato 24 natisov.

⁵⁶ Jožef Borovnjak, *Dühovna hrána ali knizsica puna lepíh návukov molítev i peszem za kath. kerscsenike*, V Radogi 1868.

⁵⁷ Jožef Borovnjak, *Szvéti angel csuvar ali vodnik v nebesa*, V Radgoni 1875, 18902.

ki je v ljudeh utrjevala zavedanje o narodni pripadnosti, z opismenjevanjem pa jim je poleg verskega znanja širila tudi splošno kulturno razgledanost. Morda je Lojze Kozar st. najbolje označil pomen prekmurskega katoliškega tiska, ko je zapisal, da je ta v preprostem prekmurskem človeku prebudil samozavest, ga dvignil iz anonimnosti in nanj deloval kot notranje prerodenje. Sklenemo lahko, da so duhovniki, ki so za slovensko knjigo velikokrat tvegali celo svoje življenje, globoko čutili svoje poslanstvo v posredovanju božje besede v domačem jeziku, s čimer so predstavljali trdno oporo svojim vernikom v časih najhujšega zatiranja.

VIRI IN LITERATURA

- Baša, Ivan, *Katoličanski katekizmus za solare III.–V. razreda*, Državska svetoga Sztefana, Budapest 1909, 1913².
- Borovnjak, Jožef, *Dúhovna hrána ali knizsica puna lepih návukov molitev i peszem za kath. kerscsenike*, V Radogi 1868.
- Borovnjak, Jožef, *Szvėti angel csuvár ali vodnik v nebesa*, V Radgoni 1875, 1890².
- Imenik Matičnih udov do avgusta 1866, v: *Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867*, V Ljubljani 1866, str. 37.
- Ivanocy, Franc, *Kronika tišinske župnije* (prev. Jožef Smej), Župnijski urad, Tišina 2007.
- Jesenšek, Marko (ur.), *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008.
- Jesenšek, Marko, *Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo*, v: *Slavistična revija* 56 (2008), št. 2, str. 99–109.
- Jezus moje pošelejnye. Katolicsanszkas molitvena knjiga z-navcsenyom k verno-pobošnomi ,sivlejnji*. V-Kermedini 1850.
- Klekel, Jožef, Izročitev, v: *Kalendar srca Jezusovega*, 1941.
- Kokolj, Miroslav, *Prekmurje in Prekmurci v slovenskem periodičnem tisku*, Obmurska založba, Murska Sobota 1957.
- Kozar, Lojze ml., *Kalendar Srca Jezušovoga*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 129–138.
- Kozar, Lojze st., *Vpliv Marijinega lista na prekmurskega človeka*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 107–114.
- Kozar, Lojze st., *Pomen Novin za Slovensko krajino*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 115–127.
- Krajnc-Vrečko, Fanika, *Rokopisni molitvenik in pesmarica Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 119–132.
- Krajnc-Vrečko, Fanika, Borovnjak, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi146617/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
- Kuzmič, Franc, *Bibliografija Jožefa Klekla*, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 255–272.
- Kuzmič, Franc, *Bibliografija Jožefa Borovnjaka*, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 297–301.

- Lažeta, Andrej, *Povsod pokažimo, da smo Slovenci: kaj se je v Prekmurju godilo leta 1918 in do poletja 1919?*, samozaložba, Murska Sobota 2019.
- Molitvena kniga sztároszlovenska puna odebránih lepih molitev, litanijah, peszem, vu vszákoj dúhovnoj potrebcsinini kath. kerscsenika, i križna pót, J. Weitzinger, V Radgoni 1868.
- Narodni koledar in letopis Matice slovenske za leto 1867, Matica slovenska, Ljubljana 1866.
- Novak, Vilko, Kulturni stiki do osvobojenja, v: *Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobojenja*, (ur. V. Novak), Konzorcij, Beltinci 1935.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurske književnosti*, Mohorjeva družba, Celje 1935.
- Novak, Vilko, Prekmurske rokopisne pesmarice, v: *Jezik in slovstvo* 19 (marec/april 1973/74), str. 212–217.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurskega slovstva*, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana 1976.
- Novak, Vilko, Ivanocyjevo slovstveno delovanje in njegov pomen za prekmurske Slovence, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija, Rim 1984, str. 51–66.
- Novak, Vilko, Prekmurska Martjanska pesmarica I : (Spominu Ivana Škafarja), v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography* 61=26 (1990), št. 1, 57–82.
- Novak, Vilko, Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjanski pesmarici I, v: *Slavistična revija* 43 (1995), št. 3, str. 267–275.
- Pusztai, Jožef, *Krscsánszko katholigsánszke cerkvene peszmi sz potrebnimi molitvami i vnógími vogrszkimi peszmami, za skolnike, katholicsánszko mladézen, ino za vszáko-ga pobožsnoga krscsenika*, (prev. J. Borovnjak), Vö dáne od drüstva szvéto-ga Stevana, Budapest 1893.
- Sabar, Jakob, *Szvéta križna pout ali Bridko terplejnye ino szmrt nassegá goszpodna Jezusa Krisztusa na ponizno premislávanye ino pobošnoszt za katolicsánszke kerscsenike*, V Grádzi 1850.
- Slavič, Matija, *Prekmurje*, Slovenska krščansko-socialna zveza, Ljubljana 1921.
- Smej, Jožef, *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga* (delni natis), Škofijski ordinariat, Maribor 1975.
- Smej, Jožef, Franc Ivanocy leta 1899 zagovarja širjenje in branje slovenskih knjig, v: *ZČ* 62 (2008), št. 1–2, str. 203–209.
- Smej, Jožef, Jožef Borovnjak kot prevajalec, v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 153–165.
- Škafar, Ivan, *Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina*, Mohorjeva tiskarna, Celje 1937.
- Škafar, Ivan, *Bibliografija prekmurskih tiskov*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1978.
- Škafar, Ivan, Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju, v: *Ivanu Škafarju v spomin: ob 20-letnici smrti duhovnika in zgodovinarja* (ur. Vinko Škafar), Postolatura, Maribor 2004.
- Šlebinger, Janko, Košič, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294754/> (pridobljeno: 8. 11. 2019).
- Štumpf, Peter, *Jožef Klekl st. kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini* (Prekmurje), Salve, Ljubljana 2006.
- Zelko, Ivan, *Zgodovina Prekmurja: Izbrane razprave in članki* (ur. Vilko Novak), Pomurska založba, Murska Sobota 1996.

- Zver, Stanislav, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija, Rim 1984, str. 31–46.
- Zver, Stanislav, Pregled Kleklovega življenja in dela, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 31.
- Zver, Stanislav, Izvir Borovnjakove narodne zavesti in njen vpliv na Ivanocyja, Bagáryja in Jožefa Klekla st., v: *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*, (ur. Marko Jesenšek), (Zora 55), Filozofska fakulteta, oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor 2008, str. 89–102.
- Zver, Stanislav, *Tebi, slovenska krajina – ob 100-letnici združitve z matičnim narodom: slovenstvo Jožefa Klekla st. (1874–1948) v medvojnih dokumentih (1941–1948) v luči predvojnih dogodkov*, Ognjišče, Slomškova založba, Maribor 2019.

POVZETEK

Razprava osvetljuje tri pomembne vidike utrjevanja slovenske narodne zavesti med Prekmurci v petdesetih letih pred priključitvijo Prekmurja k matični domovini leta 1919, in to širjenje slovenskih knjig Mohorjeve družbe in Slovenske matice; izdajanje knjig in periodičnih tiskov v prekmurskem narečju ter prispevek prekmurskih duhovnikov na področju priprave cerkvenih pesmi, pesmaric in molitvenikov. Širjenje slovenskih knjig med prekmurskimi Slovenci v drugi polovici 19. stoletja je omogočalo delovanje Slovenske matice in Mohorjeve družbe, ki je imela svoje poverjenike med nekaterimi pomembnimi prekmurskimi duhovniki po župnijah, kjer je bilo v večini katoliško prebivalstvo. Prganjanje duhovnikov, predvsem Franca Ivanocyja, in nekaterih učiteljev, ki so jim zaradi širjenja slovenskih knjig madžarske oblasti očitale panslavizem ter rušenje madžarske države, kaže na izjemen pomen tega dela za utrjevanje slovenske narodne zavesti ter v boju za pravice prekmurskih Slovencev na verskem, narodnem, socialnem in prosvetnem področju. Izdajanje knjig v prekmurskem narečju sega v 18. stoletje z delovanjem Mikloša Küzmiča, ki je poleg protestantskih prekmurskih tiskov začetnik katoliškega tiskanega izročila, in se nadaljuje v 19. stoletje, ko se poleg verskih tiskov pojavijo tudi posvetna besedila. Izjemno pomembne so bile poučne knjige in pozneje koledarji ter časopisje, ki so dvigali kulturno in izobrazbeno raven prekmurskega človeka. Posebej je izpostavljena vloga Franca Ivanocyja in pozneje Jožefa Klekla st. pri ustanavljanju prekmurskih periodičnih tiskov, ki so bili na začetku 20. stoletja trdna opora v prizadevanjih za ohranitev vere in krepitev narodne zavesti ter splošne omike. Prikazano je delovanje katoliških duhovnikov na področju priprave cerkvenih pesmi, pesmaric in molitvenikov, ki je omogočalo uporabo in utrjevanje slovenščine v liturgiji in pri pobožnostih, ki so spremljale prekmurskega človeka od zibelke do groba.

KLJUČNE BESEDE: tiskana beseda, periodika, cerkvena pesem, Prekmurje, katoliški duhovniki

Summary

THE ROLE OF CATHOLIC PRIESTS IN STRENGTHENING NATIONAL AWARENESS THROUGH THE WRITTEN WORD: SPREADING AND PUBLISHING SLOVENIAN BOOKS AND PERIODICALS AMONG THE PEOPLE OF PREKMURJE UNTIL THE ANNEXATION OF PREKMURJE TO THE MOTHERLAND

The article discusses three important aspects of strengthening national awareness among the people of Prekmurje in the fifty years prior to the annexation of Prekmurje to the motherland in 1919, more precisely the spreading of Slovenian books published by Mohorjeva družba and Slovenska matica; the publishing of books and periodicals in the dialect of Prekmurje, and the contribution of priests in Prekmurje to the preparation of church songs, hymnbooks, and prayer books. The spreading of Slovenian books among the Slovenians in Prekmurje in the second half of the 19th century was enabled by the operation of Slovenska matica and Mohorjeva družba, which had as its trustees some of the important priests in Prekmurje parishes in which the population was mostly Catholic. The persecution of priests, especially Franc Ivanocy and individual teachers who, due to spreading of Slovenian books, were reproached by the Hungarian authorities for Panslavism and opposition to the Hungarian state, reveals the immense importance of this work for the strengthening of the Slovenian national consciousness and for the fight for the rights of Prekmurje Slovenians on the religious, national, social, and educational fields. The publishing of books in the Prekmurje dialect reaches back to the 18th century through the work of Mikloš Küzmič, who, in addition to Protestant prints in Prekmurje, is considered to be the founder of the Catholic printed tradition, and continues into the 19th century, when besides religious prints secular texts appear, too. Educational books and later calendars and newspapers, which raised the cultural and educational level of the people of Prekmurje, were of immense importance. The role of Franc Ivanocy and later Jožef Klekl st. in the establishment of Prekmurje periodicals, which at the beginning of the 20th century provided solid support in the efforts for the preservation of faith and strengthening of national awareness as well as general education, are especially emphasised. The work of Catholic priests in preparing church songs, hymnbooks, and prayer books is presented, which enabled the use and reinforcement of Slovenian in liturgy and devotions that accompanied a person from Prekmurje from the cradle to the grave.

KEYWORDS: *printed word, periodicals, church song, Prekmurje, Catholic priests*